

Kız Çocuklarının Çocukluğu: Eşitsizlik, Bakım Emeli ve Toplumsal Cinsiyet

Vahide Şevval Argunşah¹

Çocukluk, çoğu zaman insan yaşamının en masum, en korunması gereken ve en evrensel dönemi olarak tanımlanır. Hukuk metinleri çocukluğu yaş sınırları üzerinden tarif eder; eğitim politikaları gelişim basamaklarına göre düzenlenir, psikoloji ise bilişsel, duygusal ve sosyal gelişim süreçlerini merkeze alır. Bütün bu yaklaşımlar kuşkusuz önemlidir. Ancak çocukluğu yalnızca bireysel gelişim üzerinden ele almak, başka bir soruyu görünmez bırakabilir: Çocukluk gerçekten herkes için aynı biçimde yaşanan doğal bir dönem midir?

Çocukluk çalışmalarının gelişmesiyle birlikte bu soruya verilen yanıt önemli ölçüde değişmiştir. Jens Qvortrup, çocukluğu yalnızca çocukların belirli bir gelişim aşamasında bulunmasıyla açıklamak yerine, toplumsal yapının bir kategorisi olarak ele alır. Çocuklar yalnızca geleceğin yetişkinleri değil, içinde bulundukları toplumsal dünyanın bugünkü üyeleridir (Qvortrup, 2009). Allison James ve Alan Prout'un çocukluk sosyolojisi alanındaki çalışmaları da çocukluğun evrensel ve değişmez bir kategori olmadığını; farklı toplumlarda, dönemlerde ve toplumsal ilişkiler içinde farklı biçimlerde kurulduğunu ortaya koyar (James ve Prout, 1997). Berry Mayall ise çocukların gündelik yaşamda yetişkinlerle, akranlarıyla ve kurumlarla kurdukları ilişkiler üzerinden çocukluğun nasıl üretildiğine dikkat çeker (Mayall, 2002). Böyle bakıldığında çocukluk, yalnızca biyolojik yaşla açıklanabilecek bir dönem olmaktan çıkar; toplumsal ilişkiler içinde anlam kazanan bir yaşam deneyimine dönüşür.

Bu nedenle çocukların nasıl büyüdüğü, ne kadar korunabildiği, hangi haklardan yararlanabildiği ya da hangi sorumlulukları üstlenmek zorunda bırakıldığı;

¹ vahidesevvalargunshah@gmail.com

yaşadıkları toplumun ekonomik, siyasal ve kültürel örgütlenmesiyle doğrudan ilişkilidir. Başka bir ifadeyle çocukluk, doğanın olduğu kadar siyasetin de konusudur.

Son yıllarda çocuklara yönelik hak ihlallerinin daha görünür hâle geldiği bir dönemin içindeyiz. Çocuk işçiliği, çocuk yaşta evlilikler, cinsel istismar, çocuk yoksulluğu, eğitim hakkına erişimde yaşanan eşitsizlikler ve savaşların çocuklar üzerindeki etkileri artık daha fazla konuşuluyor. Ancak bu görünürlük, her zaman bütünlüklü bir bakışı beraberinde getirmiyor. Çoğu zaman her sorun kendi başına ele alınıyor; çocuk işçiliği ekonomik koşulların, çocuk evlilikleri kültürel kodların, istismar bireysel suçların sonucu olarak değerlendiriliyor. Böyle olunca ortak bir soru geri planda kalıyor: Birbirinden bu kadar farklı görünen sorunları ne tür toplumsal koşullar aynı anda ortaya çıkarır?

Bu soruyu sormadığımız sürece, çocuklara yönelik eşitsizlikleri yalnızca bireysel failer ya da ailelerin tercihleri üzerinden açıklama riski taşıyoruz. Oysa çocuklar, toplumsal eşitsizliklerden bağımsız bir dünyada yaşamıyor. Sınıfsal konum, yoksulluk, göç deneyimi, engellilik, etnik kimlik, yaşanan coğrafya ve toplumsal cinsiyet çocukluk deneyimini farklılaştırıyor. Üstelik bu eşitsizlikler birbirinden bağımsız işlemiyor. Kesişimsellik perspektifinin gösterdiği gibi, bir çocuğun deneyimini yalnızca “kız çocuk” ya da yalnızca “yoksul çocuk” kategorisiyle açıklamak çoğu zaman mümkün değil (Crenshaw, 1989). Yoksul bir kız çocuğunun, göçmen bir kız çocuğunun, engelli bir kız çocuğunun ya da kırsal bir bölgede yaşayan bir kız çocuğunun çocukluk deneyimleri aynı toplumsal cinsiyet normları tarafından şekillense bile bu normların sonuçları aynı olmayabilir.

Her çocuk çocukluk döneminden geçer; ancak her çocuk aynı koşullarda büyümeyebilir ve aynı çocukluğu yaşamaz.

Tam da burada feminist perspektif önemli bir itiraz geliştiriyor. Feminist kuram, eşitsizliğin yetişkinlikte başlamadığını; çok daha erken yaşlarda, çocukluk deneyiminin içine yerleştiğini gösteriyor. Judith Butler’ın toplumsal cinsiyetin tekrarlanan normlar ve pratikler aracılığıyla kurulduğuna ilişkin yaklaşımı, bu süreci anlamak için önemli bir çerçeve sunuyor (Butler, 1990). Toplumsal cinsiyet yalnızca yetişkinlerin sahip olduğu kimliklerle ilgili değildir; çocukların bedenlerini nasıl kullanacaklarını, nasıl konuşacaklarını, nasıl hareket edeceklerini ve kendilerinden ne beklendiğini belirleyen gündelik normlar aracılığıyla da üretilir.

Kız çocuklarına yöneltilen “kendine dikkat et”, “öyle oturma”, “yüksek sesle gülme”, “kardeşine sen bak”, “eve erken gel” gibi ifadeler yalnızca aile içi uyarılar değildir. Bunlar, kız çocuklarına dünyada nasıl yer kaplayabileceklerini, bedenlerini nasıl taşıyacaklarını ve ne kadar görünür olabileceklerini öğreten ilk toplumsal mesajlardır. Bu nedenle toplumsal cinsiyet yalnızca kadınlığı ve erkekliği kurmaz; çocukluğu da kurar.

Çocukluk Kimin İçin Çocukluktur?

Çocukluğun toplumsal olarak kurulan bir deneyim olduğunu kabul etmek, beraberinde önemli bir soru getiriyor: Kimler çocukluklarını daha özgür yaşayabiliyor, kimlerin çocukluğu ise daha en başından sınırlandırılıyor?

Bu sorunun yanıtı, çocukluğun yalnızca yaşla değil, toplumsal güç ve kaynak dağılımıyla da belirlendiğini gösteriyor. Bir çocuğun okula devam edebilmesi, oyun oynayabilmesi, güvenli bir çevrede büyüebilmesi ya da kendi bedeni üzerinde söz sahibi olabilmesi yalnızca ailesinin niyetlerine bağlı değildir. Hane gelirinden kamusal hizmetlere, okulun niteliğinden yaşanan bölgenin koşullarına kadar uzanan geniş bir toplumsal yapı çocukluğun sınırlarını belirler (Qvortrup, 2009; Mayall, 2002).

Bu nedenle çocukluk üzerine konuşurken “çocuklar”ı homojen bir grup olarak ele almak da sorunludur. Kesişimsellik burada yalnızca farklı dezavantajların bir arada bulunmasını ifade etmez; eşitsizliklerin birbirini nasıl yeniden ürettiğini görmemizi sağlar (Crenshaw, 1989). Örneğin ekonomik olarak dezavantajlı bir ailede yaşayan bir kız çocuğunun ev içindeki bakım sorumluluğu artabilir. Göç deneyimi yaşayan bir kız çocuğu dil, eğitim ve toplumsal dışlanma sorunlarıyla aynı anda karşılaşabilir. Engelli bir kız çocuğu hem toplumsal cinsiyet normları hem de engellilik temelli ayrımcılık nedeniyle kamusal alanda daha fazla sınırlamayla karşılaşabilir. Kırsal bölgede yaşayan bir çocuk için eğitim kurumlarına ve bakım hizmetlerine erişim, kentte yaşayan akranından farklı olabilir.

Dolayısıyla “kız çocukları” kategorisi kendi içinde de eşitsizdir. Feminist bir çocukluk çalışması, kız çocuklarını yalnızca ortak bir mağduriyet etrafında birleştirmek yerine, farklı toplumsal konumların çocukluk deneyimini nasıl değiştirdiğini de sorgulamalıdır.

Toplumsal cinsiyet çoğu zaman yetişkinlik üzerinden tartışılıyor. Oysa kadınlık ve erkeklik, yetişkin olunduğunda edinilen kimlikler değildir. Çocukluk boyunca öğrenilen, tekrar edilen ve normalleştirilen toplumsal pratiklerle şekillenir. Bir kız çocuğunun ilk öğrendiği şeylerden biri çoğu zaman “özgür olmak” değil, “dikkatli olmak”tır.

Sokakta nasıl yürümesi gerektiği, nasıl oturacağı, nasıl güleceği, ne giyeceği, kimlerle arkadaşlık kuracağı ya da eve kaçta döneceği üzerine yapılan uyarılar yalnızca güvenlik kaygısıyla açıklanamaz. Bu uyarılar aynı zamanda kız çocuklarının kamusal alandaki varlığını düzenleyen görünmez sınırlar çizer.

Burada dikkat çekici olan, bu sınırların çoğu zaman sevgi ve koruma diliyle kurulmasıdır. Kız çocuklarının hareket alanı daraltılırken kullanılan gerekçe çoğunlukla “başına bir şey gelmesin” olur. Böylece sorumluluk, şiddeti üreten kişilerden ya da şiddeti mümkün kılan toplumsal koşullardan çok, şiddete maruz kalma ihtimali bulunan çocuğun üzerine yüklenir.

Bu, çocuklara yönelik koruma anlayışının önemli bir çelişkisidir. Bir çocuğu korumak için onun hareket alanını daraltmak kolaydır; fakat onu gerçekten korumak, hareket alanını tehdit eden koşulları değiştirmeyi gerektirir. Kız çocuklarının erken yaşlardan itibaren “kendini korumayı” öğrenmesi, güvenli bir toplum yaratıldığını değil, toplumun güvenlik sorumluluğunu çocuğa aktardığını gösterir.

Benzer bir durum ev içindeki yaşamda da karşımıza çıkar. Pek çok ailede kız çocuklarından “yardımcı olmaları” beklenir. Bu yardım sofrayı toplamak, küçük kardeşle ilgilenmek, ev işlerine katılmak ya da hasta bir aile üyesine eşlik etmek biçiminde ortaya çıkabilir. Ev içinde sorumluluk paylaşımının çocukların gelişimine katkı sağlayabileceği açıktır. Sorun sorumluluk almak değil, sorumluluğun cinsiyetlendirilmesidir.

Aynı yaşta iki kardeşten yalnızca kız olanın düzenli biçimde bakım sorumluluğu üstlenmesi, erkek çocuğun ise bu sorumluluklardan büyük ölçüde muaf tutulması, toplumsal cinsiyet rollerinin gündelik hayat içinde nasıl yeniden üretildiğini gösterir. Çocuk burada yalnızca “yardım eden” değildir; toplumsal olarak belirlenmiş bir bakım düzeninin parçası hâline gelir.

Okul, medya, dijital platformlar, akran ilişkileri, dini söylemler ve çocuklara yönelik tüketim kültürü de bu öğrenme sürecinin parçalarıdır. Oyuncaklardan hikâye kitaplarına, reklamlardan çizgi filmlere kadar uzanan kültürel ürünler çocuklara farklı yaşam senaryoları sunabilir. Kız çocuklarının bakım, güzellik ve ev içi yaşamla; erkek çocuklarının keşif, hareket, rekabet ve güçle daha fazla ilişkilendirilmesi, çocukların kendilerini ve gelecekteki olanaklarını düşünme biçimlerini etkileyebilir.

Bu nedenle eşitsizlik, çocuk evliliği ya da istismar gibi ağır hak ihlallerinin başladığı noktada ortaya çıkmaz. Çok daha önce, gündelik hayatın sıradan görünen pratikleri içinde kurulmaya başlanır. Bu noktada mesele kültürel alışkanlıkları suçlamakla sınırlı değildir. Bu alışkanlıkların hangi ekonomik ve siyasal koşullar içinde sürdürüldüğünü de sormak gerekir.

Bakımın Siyaseti: Kız Çocukları Neden Daha Erken Büyüyor?

Çocukluk, aynı zamanda bakım alan bir özne olma hâlidir. Bir çocuğun beslenmesi, korunması, duygusal ihtiyaçlarının karşılanması, eğitimini sürdürebilmesi ve güven içinde büyüebilmesi başkalarının emeği sayesinde mümkün olur. Dolayısıyla bakım, çocukluğun dışında duran ikincil bir faaliyet değil, çocukluğun kendisini mümkün kılan toplumsal koşullardan biridir.

Feminist bakım kuramı tam da burada önemli bir soru sorar: Bakım kimin sorumluluğundadır?

Joan Tronto bakımın yalnızca özel alanda gerçekleşen, sevgiyle açıklanabilecek bireysel bir faaliyet olmadığını; toplumsal yaşamın devamlılığı için zorunlu bir

emek ve kamusal sorumluluk olduğunu vurgular (Tronto, 1993). Nancy Fraser'ın toplumsal yeniden üretim tartışmaları da kapitalist ekonominin sürekliliğinin ücretli emek kadar görünmez bakım ve yeniden üretim emeğine bağlı olduğunu gösterir (Fraser, 2016). Bu bakış açısı bakımın “doğal olarak kadınlara ait” olmadığını, belirli toplumsal ilişkiler içinde kadınlara ve daha geniş anlamda hanelere dağıtıldığını görmemizi sağlar.

Daha az konuşulan ise bu bakım düzeninin kadınlara ulaşmadan önce **kız çocuklarının hayatına da uzanabilmesidir**.

Birçok kız çocuğu için bakım vermek yetişkin olduğunda öğrenilen bir sorumluluk değildir. Küçük kardeşi okuldan almak, onun ödevine yardım etmek, evde yalnız kalan kardeşe göz kulak olmak, hasta bir aile büyüğüne eşlik etmek ya da ev işlerine düzenli biçimde katılmak gibi sorumluluklar kız çocukları için erken yaşlarda başlayabilir.

Bu görevlerin her biri tek başına önemsiz görünebilir. Ancak mesele yapılan işin büyüklüğünden çok, bu sorumluluğun kimden beklendiğidir. Kız çocuğunun “yardım etmesi” doğal kabul edilirken erkek çocuğunun aynı sorumluluktan muaf tutulması, bakım emeğinin cinsiyetlendirilmiş dağılımını görünür kılar.

Çocuk işçiliğini düşündüğümüzde de benzer bir görünmezlik vardır. Ücret karşılığında çalışan çocukları daha kolay fark ederiz. Oysa ücretsiz ev içi emek, çocuğun gününden zaman, dikkat ve enerji alan bir emek biçimidir. Ücretli olmaması onu emek olmaktan çıkarmaz.

Türkiye’de çocuk emeğinin boyutunu gösteren resmi veriler de tablonun yalnızca ev içi emekle sınırlı olmadığını gösteriyor. TÜİK’in 2024 verilerine göre 15-17 yaş grubunda işgücüne katılım oranı erkek çocuklarda %35,6, kız çocuklarında %13,7 olarak gerçekleşti (TÜİK, 2025). Bu fark, kız çocuklarının emek süreçlerinden dışlandığı anlamına gelmiyor; tersine, kız çocuklarının emeğinin önemli bir bölümünün ücretli işgücü istatistiklerinin dışında, **ev içi ve bakım emeği biçiminde ortaya çıktığını** düşünmek için önemli bir soru alanı açıyor. UNICEF de Türkiye’de en az 720 bin çocuğun çalıştığını ve çocuk işçiliğinin eğitim, sağlık ve gelişim açısından ciddi bir hak ihlali olduğunu belirtiyor (UNICEF Türkiye, 2024).

Bakım emeğinin çocukluk üzerindeki etkisi yalnızca zaman kaybıyla açıklanamaz. Sürekli başkalarının ihtiyaçlarını gözetmeye yönlendirilen bir çocuk, kendi ihtiyaçlarını ikinci plana atmayı öğrenebilir. “İyi çocuk” olmanın ölçütü, söz konusu olan kız çocukları için, kendi isteklerini ifade etmekten çok uyum göstermek, sorumluluk almak ve yük olmamak hâline gelebilir.

Bu durum bakım vermenin kendisini sorunlu hâle getirmez. İnsanlar birbirlerine bakım vererek yaşarlar ve bakım dayanışmanın temel unsurlarından biridir. Sorun, bakımın tek taraflı bir sorumluluk olarak belirli bir cinsiyete yüklenmesi

ve çocuğun bakım alan özne olmaktan çıkarak erken yaşta bakım veren kişiye dönüşmesidir.

Ekonomik krizler bu eşitsizliği daha da derinleştirebilir. Hane gelirinin azalması, ücretli bakım hizmetlerinin karşılanamaması, kamusal bakım olanaklarının yetersizliği ve yaşlı ya da engelli bireylerin bakım ihtiyacının artması, bakım yükünü yeniden hanenin içine taşıyabilir. Bakım kamusal bir sorumluluk olarak örgütlenmediğinde ortaya çıkan boşluğu çoğu zaman kadınlar doldurur; bazı durumlarda bu yük kız çocuklarına kadar uzanır (Fraser, 2016; Tronto, 1993).

Dolayısıyla kadınlar ve kız çocukları açısından çoğu zaman ekonomik kriz yalnızca gelir kaybı değildir. Aynı zamanda zamanın, bakımın ve çocukluğun nasıl dağıldığını değiştiren bir süreçtir.

Bu noktada sınıf ve toplumsal cinsiyet birlikte düşünülmelidir. Daha yüksek gelirli bir aile bakım hizmetini satın alabilirken, düşük gelirli bir aile aynı ihtiyacı aile üyelerinin ücretsiz emeğiyle karşılamak zorunda kalabilir. Ancak bakım hizmetini satın alan hanelerde bile bu emeği gerçekleştirenlerin çoğunlukla başka kadınlar olması, bakım eşitsizliğinin sınıf ve toplumsal cinsiyet arasında nasıl dağıldığını gösterir. Tronto'nun bakımın kamusal sorumluluğuna yaptığı vurgu ve Fraser'ın toplumsal yeniden üretim tartışması tam da bu nedenle önemlidir: Bakımın kimin tarafından yapıldığı, yalnızca aile içi bir tercih değil, toplumsal kaynakların ve sorumlulukların nasıl dağıldığıyla ilgili politik bir sorudur (Fraser, 2016; Tronto, 1993).

Kız çocuklarının neden daha erken büyüdüğünü anlamak istiyorsak yalnızca kaç yaşında çalışmaya başladıklarına ya da kaç yaşında evlendirildiklerine bakmak yeterli değildir. Daha temel bir soru sormamız gerekir:

Çocuk olmanın yükü ile yetişkin olmanın yükü toplum tarafından kimlere ve ne zaman dağıtılıyor?

Çocukluğu Kız Çocuklarının Elinden Alan Mekanizmalar

Kız çocuklarının çocukluğu çoğu zaman tek bir olayla sona ermez. Çocukluk, gündelik yaşamın içine yayılan ve zamanla biriken müdahalelerle daralabilir. Okuldan alınmak, kardeş bakımının üstlenilmesi, bedenin sürekli denetlenmesi, çalışmaya başlamak, erken evlilik ya da “artık büyüdün” söylemi birbirinden bağımsız görünse de aynı çocuğun yaşamında üst üste gelebilir.

Bu nedenle çocukluğun kaybını tek bir kırılma anına indirgemek yerine, çocukluğun hangi mekanizmalar aracılığıyla daraldığına bakmak gerekir.

Eğitim

Eğitim, çocuk haklarının en güçlü güvencelerinden biridir. Ancak okulun fiziksel olarak var olması tek başına eşitlik üretmez. Okula devam edebilmek; hane

gelirinden bakım sorumluluklarına, ulaşım olanaklarından okulun niteliğine kadar birçok koşula bağlıdır.

Kız çocukları açısından eğitim hakkı, ev içi sorumluluklar ve toplumsal cinsiyet beklentileri nedeniyle ayrıca kırılganlaşabilir. Okuldan tamamen ayrılmak kadar, okula düzenli devam edememek, ders çalışacak zamana sahip olmamak ya da eğitimin sürekli olarak aile içindeki ihtiyaçların arkasına itilmesi de eğitim hakkının kullanımını etkiler.

Eğitim kurumlarının kendisi de bu eşitsizliklerin dışında değildir. Ders kitaplarında kadınlık ve erkeklik rollerinin nasıl temsil edildiği, öğretmenlerin öğrencilerden beklentileri, sınıf içindeki söz alma biçimleri ve okul kültürü çocukların kendileri hakkında kurdukları düşünceleri etkileyebilir.

bell hooks'un eleştirel pedagoji yaklaşımı burada önemli bir olanak sunar. Yazar, eğitimi yalnızca bilgi aktarımı olarak değil, özgürleştirici bir pratik olarak ele alır; sınıfın toplumsal cinsiyet, sınıf ve diğer eşitsizlik biçimlerinin yeniden üretildiği kadar sorgulanabileceği bir alan olabileceğini savunur (hooks, 1994).

Bu nedenle eşitlikçi bir eğitim, yalnızca kız çocuklarının okula gitmesini sağlamakla sınırlı değildir. Kız çocuklarının eşit ve özgür katılımını önemseyen eğitim yaklaşımları, onların sınıfta konuşabilmesini, soru sorabilmesini, itiraz edebilmesini ve kendi gelecekleri konusundaki düşüncelerini ifade edebilmesini de güvence altına almalıdır.

Emek

Çocuk emeği denildiğinde fabrika, tarla ya da sokak daha görünürdür. Ev içindeki ücretsiz emek ise çoğu zaman aile yaşamının doğal bir parçası olarak görülür.

Bu görünmezlik özellikle kız çocuklarının deneyiminde önemlidir. Çünkü bakım, temizlik, yemek, kardeş bakımı ve yaşlı ya da hasta aile üyelerine destek gibi işler çoğu zaman "çocuğun aileye yardımı" olarak tanımlanır. Böylece emeğin kendisi görünmezleşirken, çocuğun kaybettiği zaman da görünmez olur.

Oysa çocukluk, yalnızca okulda geçirilen zamanla tanımlanabilecek bir dönem değildir. Oyun, dinlenme, arkadaşlık, merak ve boş zaman da çocukluğun parçalarıdır. Bir çocuğun gününün önemli bir kısmını başkalarının ihtiyaçlarını karşılamakla geçirmesi, bu alanların daralması anlamına gelir.

Beden

Bir başka mekanizma beden üzerindeki denetimdir.

Kız çocukları çok küçük yaşlardan itibaren bedenleriyle kurdukları ilişkiyi toplumsal bakış üzerinden öğrenir. Kız çocuklarının nasıl giyinecekleri, nasıl oturacakları, nasıl gülecekleri ya da kimlerle vakit geçirecekleri üzerine yapılan

uyarılar yalnızca davranış düzenlemez; bedenın sürekli değerdendirilmesi gereken bir alan olduğu fikrini de pekiştirir.

Butler'ın toplumsal cinsiyetin tekrarlanan normlar aracılığıyla kurulmasına ilişkin yaklaşımı burada açıklayıcıdır. Bedenin nasıl tutulacağına, nasıl görüneceğine ve hangi davranışların “uygun” sayılacağına ilişkin tekrarlar, toplumsal cinsiyeti soyut bir fikir olmaktan çıkarıp gündelik hayatın içine yerleştirir (Butler, 1990).

Bugün bu denetim fiziksel çevreyle sınırlı değil. Dijital dünya da çocukların bedenleri ve kimlikleri üzerinde yeni baskı biçimleri yaratıyor. WHO Avrupa'nın 2024 verilerine göre 11, 13 ve 15 yaşlarındaki yaklaşık 280 bin gençle yapılan araştırmada problemlı sosyal medya kullanımının oranı 2018'de %7 iken 2022'de %11'e yükseldi; kızlarda bu oran %13, erkeklerde %9 olarak bildirildi (WHO Avrupa, 2024a).

Buradaki mesele yalnızca “sosyal medya zararlıdır” demek değildir. Asıl mesele, çocukların giderek daha erken yaşlarda kendilerini başkalarının bakışıyla değerlendirmeye başladıkları bir kültürel ortamın oluşmasıdır. Görünürlük, beğenilme, beden karşılaştırması ve çevrimiçi dışlanma, çocukluğun yeni toplumsal denetim alanlarından biri hâline gelmektedir.

Çocuk Yaşta Evlilik

Çocuk yaşta evlilikler ise kız çocuklarının çocukluğunu sınırlandıran ekonomik, toplumsal ve kültürel mekanizmaların kesişiminde ortaya çıkan en görünür ve en ağır sonuçlardan biridir. Ancak çocuk yaşta evlilikleri yalnızca “gelenek” ya da “kültür” üzerinden açıklamak, bu olgunun ortaya çıkmasına zemin hazırlayan yapısal koşulları görünmez kılar. Erken evlilikler; yoksulluk, eğitimden kopuş, toplumsal cinsiyet normları, aile baskısı ve çocuk koruma mekanizmalarının yetersizliği gibi farklı süreçlerin kesiştiği bir zeminde ortaya çıkabilir.

Türkiye'de resmi veriler kız çocuklarının bu alandaki eşitsizliğini açık biçimde gösteriyor. TÜİK verilerine göre 2024 yılında 16–17 yaş grubunda evlenen kız çocuklarının sayısı 9.354 iken erkek çocukların sayısı 617 oldu. Kız çocuklarının resmi evliliklerinin toplam resmi evlilikler içindeki oranı 2002'de %7,3 iken 2024'te %1,6'ya gerilemiş olsa da cinsiyetler arasındaki fark devam ediyor (TÜİK, 2025).

Bir kız çocuğu evlendirildiğinde yalnızca medeni durumu değişmez. Evlilik sonucunda kız çocuğunun eğitim hakkı, ekonomik bağımsızlık ihtimali, bedensel özerkliği ve kendi yaşamına ilişkin karar verebilme alanı da daralabilir. Bu nedenle çocuk yaşta evlilik yalnızca hukuki bir mesele değil, çocukluğun toplumsal olarak sona erdirilmesinin en ağır biçimlerinden biridir.

Bütün bu mekanizmalar birbirinden bağımsız değildir. Eğitimden kopuş, kız çocuklarının ev içi ve bakım emeğine daha fazla zaman ayırmasına neden olabilir;

yoksulluk erken evlilik riskini artırabilir, bakım yükü eğitime ayrılan zamanı azaltabilir, beden üzerindeki denetim erken evlilik beklentileriyle birleşebilir. Çocukluğu daraltan mekanizmalar çoğu zaman tek tek değil, birbirlerini güçlendirerek çalışırlar.

Çocukluğun Sessiz Psikolojik Maliyeti

Çocukluk, yalnızca bedensel büyümenin değil, benliğin de kurulduğu bir dönemdir. Çocuk bu yıllarda yalnızca konuşmayı, okumayı ya da yazmayı öğrenmez; kendisini nasıl algılayacağını, başkalarıyla nasıl ilişki kuracağını, neyi hak ettiğini ve dünyada nasıl bir yer kaplayabileceğini de öğrenir.

Bu nedenle çocuklukta karşılaşılan eşitsizliklerin psikolojik etkilerini yalnızca bireysel özelliklerle açıklamak mümkün değildir.

Bir çocuğun psikolojik iyi oluşu, içinde bulunduğu ilişkiler ve çevreyle yakından bağlantılıdır. Dünya Sağlık Örgütü (WHO), ergen ruh sağlığını etkileyen faktörler arasında yoksulluk, şiddet, ayrımcılık, toplumsal dışlanma, aile ilişkileri, akran desteği, okul ortamı ve toplumsal cinsiyet normlarını saymaktadır (WHO, 2025).

Psikolojik dayanıklılık literatüründe çocukların zorlu yaşam koşulları karşısında olumlu uyum gösterebilme kapasitesine dikkat edilmektedir (Masten, 2014). Ancak bu literatür bağlamında kullanılan “**dayanıklı çocuk**” kavramını yalnızca çocuğun bireysel özellikleri üzerinden düşünmek yetersizdir. Dayanıklılık, çocuğun güçlükler karşısında tek başına direnebilme özelliğinden ibaret değildir; çocuğun güvenli ilişkiler, destekleyici kurumlar ve sosyal kaynaklara erişimiyle birlikte şekillenir (Masten, 2014). Bu nedenle dayanıklılığı, çocuğun zorluklara tek başına göğüs gerebilme kapasitesi olarak değil, destekleyici ilişkiler ve sosyal koşullarla birlikte ele almak gerekir.

Toplumsal cinsiyet eşitsizliği de bu süreçte doğrudan rol oynayabilir. Kız çocuklarına sürekli dikkatli olmaları, uyum göstermeleri, başkalarını üzmemeleri ve kendi ihtiyaçlarını geri plana atmaları öğretiliyorsa kız çocuklarının özerklik geliştirme süreçleri toplumsal beklentilerle çatışabilir.

WHO Avrupa’nın 44 ülke ve bölgede yaklaşık 280 bin gençle gerçekleştirdiği araştırma da bu farklılığı görünür kılıyor. 2022 verilerinde kız çocukları erkek çocuklarına göre daha yüksek okul baskısı bildirirken, aile ve öğretmen desteğinde de daha düşük oranlar bildirmiştir. Özellikle 15 yaşındaki kızların %63’ü okul çalışmaları nedeniyle baskı hissettiğini belirtirken bu oran erkeklerde %43’tür (WHO Avrupa, 2024b).

Dolayısıyla kız çocuklarının psikolojik yükünü yalnızca “özgüven eksikliği” ya da “dayanıklılık düşüklüğü” gibi bireysel kavramlarla açıklamak yeterli değildir. Çocuğun içinde bulunduğu toplumsal ilişkiler, kaynaklara erişimi ve kendisi için çizilen toplumsal sınırlar psikolojik deneyimin parçasıdır.

Bu noktada “iyi kız” olmanın sessizlikle özdeşleştirilmesi özellikle önemlidir. Sessiz olmak, uslu olmak, sorun çıkarmamak ya da fedakârlık yapmak olumlu özellikler olarak sunulabilir. Elbette empati, sorumluluk ve başkalarını önemsemek değerli özelliklerdir. Sorun, bunların yalnızca kız çocuklarından beklenmesi ve kız çocuklarının kendi ihtiyaçlarının önüne geçirilmesidir.

Bir çocuk sürekli olarak başkalarının ihtiyaçlarını öncelemeyi öğreniyorsa, kendi ihtiyaçlarını fark etmek ve ifade etmek ilerleyen yıllarda daha karmaşık hâle gelebilir. Bu bir “kişilik kusuru” değildir. Çocuğun içinde bulunduğu ilişkiler ağının benlik gelişimine bıraktığı izdir.

Ancak çocukları yalnızca eşitsizliğin pasif alıcıları olarak görmek de başka bir sorun yaratır. Çocukluk sosyolojisinin önemli katkılarından biri, çocukları toplumsal aktörler olarak ele almasıdır. Bu yaklaşım, özellikle Allison James, Alan Prout, Berry Mayall ve Jens Qvortrup gibi çocukluk sosyolojisi alanında çalışan araştırmacıların katkılarıyla güçlenmiştir (James ve Prout, 1997; Mayall, 2002; Qvortrup, 2009). Çocuklar yetişkinlerin kurduğu dünyanın içinde yaşarlar; fakat yalnızca bu dünyanın nesneleri değildirler. Kendi anlamlarını üretir, ilişkiler kurar, gündelik yaşamlarını yorumlar ve içinde bulundukları koşullara farklı biçimlerde yanıt verirler (James ve Prout, 1997; Mayall, 2002).

Bu nedenle çocukların deneyimlerini anlamak, yalnızca yetişkinlerin çocuklar hakkında ürettikleri bilgileri incelemekle sınırlı kalmamalı; çocukların kendi deneyimlerini nasıl anlamlandırdıklarını ve gündelik yaşamlarında nasıl özne olduklarını da dikkate almalıdır. Spyrou’nun çocukların sesi üzerine çalışmaları da çocukların söylediklerini doğrudan ve bağlamdan bağımsız bir “hakikat” olarak almak yerine, çocukların seslerinin hangi güç ilişkileri içinde ortaya çıktığını ve nasıl şekillendiğini sorgulamamız gerektiğini hatırlatır (Spyrou, 2011; 2016).

Bu nedenle çocuk katılımı yalnızca çocuklara “fikirini sormak” değildir. Çocuğun söylediğinin karar süreçlerinde gerçekten dikkate alınması gerekir. Çocuk koruma alanında da çocukların özerkliği ve söz hakkı, yalnızca biçimsel katılım değil, kararlar üzerinde gerçek bir etkide bulunabilme koşullarıyla birlikte düşünülmelidir.

Kız çocuklarının ruh sağlığını konuşurken yalnızca terapi odasına bakmak bu nedenle yeterli değildir. Psikolojik destek önemlidir; ancak psikolojik desteğin toplumsal koşulların yerini tutamayacağını da kabul etmek gerekir. Yoksulluğu terapiyle, bakım hizmetlerindeki eksikliği bireysel dayanıklılık eğitimiyle, toplumsal cinsiyet eşitsizliğini özgüven çalışmalarıyla çözmek mümkün değildir.

Çocukların ruh sağlığını korumak, onların içinde büyüdükleri çevreyi de dönüştürmeyi gerektirir.

Çocukluğu Yeniden Kurmak

Çocukluğu yalnızca bireysel gelişim evresi olarak değil, toplumsal ilişkiler içinde kurulan bir deneyim olarak ele aldığımızda çocuk hakları tartışmasının sınırları da değişir.

Artık soru yalnızca “Çocuğa ne oldu?” değildir.

“Bu durum hangi koşullarda mümkün hâle geldi?”, “Bu yük neden bu çocuğun üzerine kaldı?” ve “Bu koşulları değiştirmek kimin sorumluluğunda?” sorularını da sormak gerekir.

Bu bakış açısı, çocuk haklarını ihlal gerçekleştiğinde devreye giren hukuki mekanizmalarla sınırlamamak anlamına gelir. Çocuk hakları aynı zamanda sosyal politikanın, eğitim sisteminin, bakım hizmetlerinin, kent planlamasının, sosyal korumanın ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin meselesidir.

İlk olarak bakımın kamusal bir sorumluluk olarak yeniden düşünülmesi gerekir. Kreşlerin, okul sonrası bakım olanaklarının, yaşlı ve engelli bakım hizmetlerinin yaygınlaştırılması yalnızca yetişkin kadınların çalışma yaşamına katılımını kolaylaştıran politikalar değildir. Bu hizmetlerin yaygınlaştırılması, çocukların özellikle de kız çocuklarının ücretsiz bakım emeğini üstlenmek zorunda kalmasını önlemeye yönelik çocukluk politikaları geliştirme ve uygulamakla mümkün hale gelir.

İkinci olarak eğitim politikaları yalnızca okullaşma oranlarına odaklanmamalıdır. Çocukların okulda kalabilmesini sağlayacak ekonomik destekler, ulaşım olanakları, ücretsiz beslenme, okul temelli psikososyal destek, güvenli okul ortamları ve toplumsal cinsiyet eşitliğini gözeten eğitim içerikleri birlikte düşünülmelidir.

Üçüncü olarak çocukların yalnızca korunacak kişiler değil, karar süreçlerine katılan özneler olduğu kabul edilmelidir. Çocukların okul, mahalle, kent ve çocuk koruma mekanizmalarına ilişkin görüşlerinin alınması; ancak daha önemlisi bu görüşlerin karar süreçlerinde karşılık bulması gerekir. Çocuk katılımı göstermelik bir danışma faaliyeti değil, çocukların yurttaşlık deneyiminin parçası olarak ele alınmalıdır.

Dördüncü olarak çocuk emeğinin görünmeyen biçimleri daha fazla araştırılmalıdır. Ücretli çocuk işçiliğinin yanı sıra ücretsiz bakım ve ev içi emek de çocukluk politikalarının konusu hâline getirilmelidir. Çünkü ölçülmeyen emek, çoğu zaman politika tarafından da görülmez.

Beşinci olarak çocuk koruma anlayışının dili değiştirilmelidir. Kız çocuklarını korumak adına onların hareket alanını daraltmak yerine, onları tehdit eden koşulları ortadan kaldırmaya odaklanmak gerekir.

Çocuğa “kendini koru” demekle, çocuğun korunabileceği bir dünya kurmak arasında temel bir fark vardır.

Bugün çoğu zaman ilkin yapıyoruz. Oysa ihtiyacımız olan ikincisidir.

Bu yaklaşım aynı zamanda eleştirel pedagojinin temel sorularıyla da kesişir. bell hooks’un eğitim anlayışında eğitim, mevcut toplumsal ilişkileri yalnızca yeniden üreten bir kurum olmak zorunda değildir; özgürleşmenin ve dünyayı dönüştürmenin alanı olabilir (hooks, 1994). Çocuklar için eşitlikçi bir eğitim de onların yalnızca kurallara uyum sağlayan bireyler olmalarını değil, soru sorabilen, itiraz edebilen, düşünebilen ve kendi yaşamları üzerinde söz sahibi olabilen özneler olmalarını desteklemelidir.

Feminist mücadele tam da bu nedenle yalnızca kadınların bugünkü yaşamını değil, kız çocuklarının geleceğini de savunur. Çünkü kadınların yaşadığı eşitsizliklerin önemli bir bölümü yetişkinlikte başlamaz; çocuklukta öğrenilir, gündelik hayat içinde normalleşir ve zamanla görünmezleşir.

Ancak çocukluğu yalnızca kayıplar üzerinden okumak da eksik olur. Çocuklar yalnızca korunması gereken kırılgan varlıklar değildir. Onlar düşünen, anlam kuran, ilişki geliştiren, itiraz eden ve toplumsal değişimin öznesi olabilen bireylerdir.

Kız çocuklarını güçlendirmek, onlara daha fazla sorumluluk yüklemek ya da eşitsizliklerle tek başlarına mücadele etmelerini beklemek değildir. Asıl güçlendirme; onların seslerini duyabilecekleri, hata yapabilecekleri, oyun oynayabilecekleri, güvenli ilişkiler kurabilecekleri ve kendi yaşamları üzerinde söz sahibi olabilecekleri koşulları yaratmaktır.

Belki de bu nedenle yazının başındaki soruya yeniden dönebiliriz:

Çocukluk gerçekten tarafsız mıdır?

Eğer bazı çocuklar daha erken çalışmak zorunda kalıyor, bazıları daha erken bakım vermeye başlıyor, bazıları daha erken “kendini korumayı” öğreniyor ve bazıları daha erken yetişkin sorumluluklarıyla karşı karşıya kalıyorsa, çocukluğu yalnızca yaşla tanımlamak mümkün değildir.

Çocukluk aynı zamanda bir hak, bir imkân ve toplumsal bir eşitlik meselesidir.

Bu hakkın kimlere ne ölçüde tanındığı ise toplumun çocuklara bakışını olduğu kadar, toplumun nasıl örgütlendiğini de gösterir.

Bu yüzden mesele yalnızca kız çocuklarını korumak değildir.

Mesele, çocukluğu yeniden kurmaktır.

Çocuk olmanın oyun oynayabilmek, merak edebilmek, hata yapabilmek, soru sorabilmek, bakım alabilmek, güven içinde büyüebilmek ve kendi geleceği üzerinde söz sahibi olabilmek anlamına geldiği bir toplumsal düzen kurmadan çocuk haklarını bütünüyle güvence altına almak mümkün değildir.

Böyle bir çocukluk kendiliğinden ortaya çıkmayacaktır. Bunun için bakımın kamusallaştırılması, eğitimde eşitsizliklerin azaltılması, çocuk emeğinin görünür kılınması, çocuk yaşta evliliklerin önlenmesi, çocukların karar süreçlerine katılımının güçlendirilmesi ve toplumsal cinsiyet eşitliğini merkeze alan sosyal politikaların geliştirilmesi gerekir.

Çünkü çocukların yaşamını değiştirmek, yalnızca çocuklara yönelik politikaları değiştirmek değildir. Onların içinde büyüdüğü ilişkileri, kurumları ve kaynak dağılımını da değiştirmektir.

Çocukluğu yeniden kurmak bu nedenle yalnızca çocuklar için değil, nasıl bir toplumda yaşamak istediğimiz sorusuna verilecek cevabın da bir parçasıdır.

Çocukluk tarafsız değildir. Ve çocukluğu eşitlik temelinde yeniden kurmak, eşit bir toplum kurmanın başlangıç noktalarından biridir.

Kaynakça

- Butler, J. (1990). *Gender trouble: Feminism and the subversion of identity*. Routledge.
- Crenshaw, K. (1989). Demarginalizing the intersection of race and sex: A Black feminist critique of antidiscrimination doctrine, feminist theory and antiracist politics. *University of Chicago Legal Forum*, 1989(1), 139–167.
- Fraser, N. (2016). Contradictions of capital and care. *New Left Review*, 100, 99–117.
- hooks, b. (1994). *Teaching to transgress: Education as the practice of freedom*. Routledge.
- James, A. ve Prout, A. (Ed.). (1997). *Constructing and reconstructing childhood: Contemporary issues in the sociological study of childhood*. Routledge.
- Masten, A. S. (2014). *Ordinary magic: Resilience in development*. Guilford Press.
- Mayall, B. (2002). *Towards a sociology for childhood: Thinking from children's lives*. Open University Press.
- Qvortrup, J. (2009). The development of childhood: Change and continuity in generational relations. İçinde J. Qvortrup (Ed.), *Structural, historical, and comparative perspectives* (s. 3–16). Emerald.

- Spyrou, S. (2011). The limits of children's voices: From authenticity to critical, reflexive representation. *Childhood*, 18(2), 151–165.
- Spyrou, S. (2016). Researching children's silences: Exploring the fullness of voice in childhood research. *Childhood*, 23(1), 7–21.
- Tronto, J. C. (1993). *Moral boundaries: A political argument for an ethic of care*. Routledge.
- TÜİK. (2025). *İstatistiklerle çocuk, 2024*. Türkiye İstatistik Kurumu.
- UNICEF Türkiye. (2024). *Çocuk işçiliği*. UNICEF Türkiye.
- WHO. (2025). *Mental health of adolescents*. World Health Organization.
- WHO Avrupa. (2024a). *Teens, screens and mental health*. World Health Organization Regional Office for Europe.
- WHO Avrupa. (2024b). *Rising school pressure and declining family support, especially among girls, finds new WHO/Europe report*. World Health Organization Regional Office for Europe.